
Upytės pavietai žemės teismo elitas ir žemės teismo kasdienybė (1566–1588)*

Darius Vilimas

Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVI a. viduryje įvykdė keletą svarbių valstybės sąrangos reformų, modernizavusių jos pagrindinių institucijų struktūrą. Šalia ūkinės (valakų reformos), administracinės (tolygaus jos teritorijos suskirstymo pavietais ir vaivadijomis), bajorų savivaldos (pavietų seimelių įkūrimo) ir karinės (senojo tipo valsčių–vėliavėlių stambinimo ir naujų pavietų vėliavas) reformų, ne mažiau svarbi buvo ir teismų sistemos modernizacija. Pirmojo Lietuvos Statuto 1529 m. numatytas parinktųjų teisėjų teismas tebuvo tarpinė forma kelyje į bajorų savivaldą teismų srityje. Jis numatė vietininko teismą pakeisti dviejų „parinktųjų“ teisėjų teismu. Tačiau net ir tokio teismo įkūrimas daugelyje šalies regionų vėlavo. Pradėjus juos kurti XVI a. viduryje, paaiškėjo, kad bajorijos jau netenkina šis teismų tipas. Mat jo jurisdikcija neapėmė visos bajorijos, nes didikai (didžiūnai) naudojo išimtinę teisę būti teisiami tik valdovo arba Ponų tarybos ir nepriklausė tokių „pavietų“ teismams. Be to, toks teismas buvo gana brangus, o visos jo pajamos tekdavo didžiūnams. Lietuvių smulkiosios ir vidutiniosios bajorijos idealu tapo lenkiškojo tipo nepriklausomas viso bajorų luomo teismas, veikęs ir LDK dalyje, kur galiojo Lenkų teisė, Palenkėje¹. Jos pavietai tokią teisę

---

* Remiantis seniausiomis Upytės žemės teismų knygomis.

¹ Apie tai daug yra rašęs I. Lappo savo knygoje: *Великое Княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик (toliau – И. Луппо, Литовско-русский повет...), Юрьев, 1911, с. 146–167.*

gavo iš valdovo XVI a. pradžioje.

Likusios LDK bajorija ėmė siekti, kad būtų panaikintas didikų (didžiūnų) teisminis imunitetas. Tačiau tai buvo galima atlikti tik pakeitus galiojantį I Lietuvos Statutą. Visos aptartos reformos brendo pamažu, laikas nuo laiko primenant apie jas LDK seimuose. Tokie prašymai pataisyti I Lietuvos Statutą nuo XVI a. penktojo dešimtmečio vis dažnėjo, pagaliau valdovas nusileido ir 1551 m. buvo sudaryta 10 asmenų komisija (iš 5 katalikų ir 5 stačiatikių) naujam Statutui parengti. Tais pačiais metais valdovas įsakė įsteigti parinktųjų teisėjų teismus ten, kur jų dar nėra², įvesti 4 teismo sesijas per metus³.

Komisija II Lietuvos Statutui rengti dirbo keliolika metų. Jos darba spartino daug objektyvių ir subjektyvių priežasčių. Viena vertus, glaudesnės unijos su Lenkija akivaizdoje valstybės elitais buvo suinteresuotas LDK struktūrine modernizacija. Be to, bajorijos teisių išplėtimas buvo reikalingas užtikrinti jos paramą ilgame ir iš pradžių nesėkmingame kare su caru Ivanu IV Žiaurriuoju. Didžiūnams teko daryti nuolaidas vidutiniškai ir smulkiajai bajorijai vien tam, kad išsaugotų pačią valstybę.

Kadangi 1558 m. prasidėjęs Livonijos karas su Maskvos valstybe nesisekė, dažnai Statuto rengimas būdavo nustumiamas į antrąjį planą, o svarbesni atrodė karo reikalai. Vis dėlto 1561 m. seime buvo pažymėta, kad naujasis Statutas jau beveik baigtas rengti. Jo priėmimas atidėtas 1563 m. seimui. Tačiau šis seimas sprendė karo su Maskva (Polocko netekties) reikalus ir galutinio sprendimo priėmimą nukėlė 1564 m. seimui, kuris turėjo būti sušauktas „20 savaičių po kariuomenės paleidimo 1563 m.“⁴.

1564 m. Bielske susirinkęs seimas priėmė vadinamąją Bielsko 1564 m. liepos 1 d. privilegiją, panaikinusią teismines didikų privilegijas. Valdovo duotoje privilegijoje sakoma, kad visi vaivados ir kiti pareigūnai [didžiūnai] atsisako savo privilegijų, „pasidavė ir pasiduoda lygiai teisei, vienokiam ir ne kitokiam teismui ir galiai,

---

² М. Любавский, *Литовско-русский сейм*, Москва, 1900, с. 549.

³ *Русская Историческая Библиотека (toliau – РИБ)*, t. 30, Юрьев, 1914, с. 185–186.

⁴ *РИБ*, t. 30, Юрьев, 1914, с. 341; *И. Лапто, Литовско-русский совет...*, с. 19.

ir valdžiai“⁵. Tokiu būdu buvo atvertas kelias II Lietuvos Statutui paskelbti ir įvesti. Naujojo tipo teismai turėjo pradėti darbą nuo 1564 m. šv. Martyno, t. y. nuo lapkričio 11-osios dienos. Naujieji žemės teismai turėjo būti sudaryti iš 3 asmenų: žemės teisėjo, pateisėjo ir raštininko. Kiekvienas iš šių asmenų buvo skiriamas valdovo iš 4 kandidatų⁶, kuriuos išsirinkdavo bajorai savo pavietų elekciniuose seimeliuose. Prieš pradėdami darbą, naujieji žemės teismo pareigūnai prisiekdavo. Priešaiškos tekstas aprobuotas II Lietuvos Statuto⁷. Pavieta centrinės pilies (ar valdovo dvaro) seniūno jurisdikcijai paliktas tik baudžiamųjų bylų nagrinėjimas⁸. Šis teismas liko valstybės administracijos žinioje. Pagaliau paskutiniu momentu, prieš pat II Lietuvos Statuto paskelbimą, jis papildytas skirsniu apie pakamario teismo įkūrimą žemės ribų ginčams spręsti⁹. Žygimantas Augustas dar pasiliko sau teisę skirti pavietų pakamarius savo nuožiūra. Ši valdovo teisė panaikinta III Lietuvos Statute 1588 m. Pavieta žemės teismams numatytos 3 sesijos per metus: po švč. Trejybės šventės (birželio pradžioje), po šv. Mykolo šventės (rugsėjo pabaigoje – spalio pradžioje) ir po Trijų Karalių (sausio 6 d.) šventės¹⁰.

Galutinis II Lietuvos Statuto paskelbimas ir naujų teismų įkūrimas užtruko. Pats Statuto tekstas dar buvo taisomas, pildomas ir koreguojamas pusantrų metų ir pagaliau paskelbtas 1566 m. pradžioje. Naujo tipo žemės teismas irgi negalėjo būti įvestas tuoj po Bielsko seimo, nes reikėjo nustatyti tikslias pavietų ribas, o ir naujų pavietų seimeliai įkurti tik 1565 m. gruodžio 30 d. valdovo privilegija. Pagaliau kai kurių naujai sukurtų vaivadijų vadovai buvo paskirti tik 1566 m. pradžioje. Pavietų naujų ribų nustatymas ir karinė-administracinė reforma įvykdyta irgi 1565–1566 m. sandūroje.

Nors pirmieji žemės teismai kai kuriuose LDK pavietuose pradėjo darbą dar 1565 m. pirmojoje pusėje, pati institucijų steigimo iniciatyva

---

⁵ Cituojama iš šios privilegijos vertimo fragmento, žr. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1955, p. 202–203.

⁶ *Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года* (toliau – *Статут ВКЛ 1566 года*), Мінск, 2003, розд. 4, § 1, с. 95–97.

⁷ Ten pat, p. 97.

⁸ Ten pat, skirsnis 4, § 20, p. 108–109.

⁹ *Статут ВКЛ 1566 года*, розд. 4, § 70 „О подкоморыхъ и о их вряде“, с. 132–134.

¹⁰ Ten pat, 4 skirsnis, § 27, p. 112.

jau atiteko į pavietų bajorijos rankas ir vyko netolygiai. Manoma, kad ilgiausiai žemės teismo įsikūrimas atskiruose regionuose užtruko iki pat 1566 m. pradžios¹¹, o ten, kur vyko aktyvūs karo veiksmai, jis įkurtas tik 1570 m. vasarą (Polocko paviete–vaivadijoje)¹². Įsidėmėtinas ir kai kurių šalies regionų bajorų nenoras teistis pagal naująjį Statutą, nesulaukus jo redagavimo pabaigos. Pavyzdžiui, Žemaitijos bajorai 1565 m. gegužės 1 d. prašė valdovo iki galutinio Statuto priėmimo palikti jiems seniūno teismą¹³.

* * *

Kaip atrodė Upytės pavietas šiuo reformų laikotarpiu? Minėtoji administracinė reforma, keitusi pavietų kontūrus, Upytės beveik nepalietė. Upytė liko vienu iš keturių Trakų vaivadijos pavietų, kuris siaura linija įsiterpė tarp Žemaitijos vakaruose, Kauno pavieto pietuose ir Ukmergės pavieto rytuose. Pavieto plotis iš rytų į vakarus apytikriai siekė nuo 110 km jo šiaurėje iki 25 km jo pietuose. Šiaurėje praplatėjęs pavietas ribojosi su Livonija, kuri nuo 1561 m. buvo LDK, o nuo 1569 m. bendra LDK ir Lenkijos valda. Net generalinis naujų LDK pavietų ribų ir teismo vietų nustatymas, datuojamas maždaug 1566 m. pradžia, apie Upytę kalba labai trumpai: rašte tik pabrėžta, kad „Upytės pavietas liko toks [pats], kaip buvo. Kurio [ilgis] yra 17 mylių“¹⁴. Jame nekalbama ir apie jokią papildomą smulkesnių „mažųjų pavietėlių“ prijungimą prie Upytės. 17 mylių pavieto ilgį, jei laikysime, kad tekste kalbama apie lenkiškas mylias, sudaro Upytės pavieto ilgis iš pietų į šiaurę – apie 120 km ir beveik atitinka tiesią liniją nuo jo pietinio ir šiaurinio pakraščio (Kėdainių ir Biržų). Ikireforminis paskirtųjų teisėjų teismas Upytės paviete veikė jau nuo XVI a. penktojo

---

¹¹ Pavyzdžiui, Pinsko pavietas atribotas ir žemės teismas jame įkurtas tik 1566 m. sausio 8 d. (žr. *Varšuvos universiteto biblioteka*, Rankr. Nr. 332, l. 8–9); Šis dokumentas yra skelbtas: М. Ф. Спіридо́наў, Завяршэнне фарміравання Пінскага павета у 1566 г., *Весті Нацыянальнай Акадэміі навук*, Nr. 4, 1998, Серія гуманітарных навук, с. 47–50.

¹² Tada paskirtas pakamaris ir žemės teismo pareigūnai: pakamaris O. Korsakas, teisėjas L. Haraburda, patėisėjis I. Nevelskis, ir raštininkas V. Korsakas, žr. *LM*, Teismo reikalų knyga, Nr. 267/53, visos 4 privilegijos iš eilės (1570 07 28), l. 310v–312.

¹³ Dokumento originalas su 119 antspaudų yra saugomas *Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje* (MAB RS), f. 16, b. 24, l. 40; jo tekstas skelbtas knygoje: I. Lappo, *1588 m. Statutas*, t. 1, d. 1, Kaunas, 1934, p. 159–160.

¹⁴ Versta iš: *РИБ*, t. 30, Юрьев, 1914, с. 884.

dešimtmečio pabaigos (1548 m.), nors ir dirbdavo dažniausiai ne Panevėžyje, o kitose vietose, pavyzdžiui, Krekenavoje¹⁵. Beje, regis, jis tokiu išliko iki pat 1565 m. Viename 1586 m. įrašė minimas 1565 m. gegužės 7 d. posėdžiavęs Upytės „pilies“ teismas – teisėjas (dar ir Trakų raštininkas) Janas Janovičius Volmenskis ir Mykalojus Vaitiekaitis Kraušas bei „prie jų buvę“ Vaitiekus Stanislovaitis Paleckis ir Kasparas Matiejevičius¹⁶.

Pavieta centru tuo metu jau buvo Panevėžys, nors pavietas ir toliau vadintas Upytės vardu. Tuo metu buvo du Panevėžiai – bažnytinis Senasis Panevėžys ir maždaug per kilometrą nuo jo nutolęs Naujasis Panevėžys, kuris ir tapo naujuoju pavieta centru. Nors miestas ir nebuvo didelis, vis dėlto jis buvo didesnis už Upytę, kuri tada jau tebuvo tik nedidelis gyvenamasis punktas. Naujojo žemės teismo darbas turėdavo vykti pavieta centro (ar kelių centrų) pilyse, tačiau Panevėžyje nebuvo pilies ar didesnio dvaro¹⁷. Todėl Upytės pavieta bajorai daug kartų (pradedant nuo 1569 m.¹⁸) prašė valdovų leisti jiems pastatyti teismams skirtą pastatą, naudojant Panevėžio valstybinės girios medieną. Po ilgų vilkinimų toks pastatas Panevėžyje pastatytas tik 1614 m., o tai jau chronologiškai išeina iš mūsų tyrimo ribų. R. Ragauskienė savo studijoje bando nustatyti, kur galėjo vykti žemės teismo sesijos, kai pavieta centre dar nebuvo pastatytas teismo ir archyvo pastatas. Manoma, kad pavieta teismai galėjo dirbti ir pilies raštininko, ir net žymesnių miestiečių namuose¹⁹. O Maksimaitienė teigia, kad teismo įstaigos galėjo iš pradžių dirbti Panevėžio valstybiniame dvare, tačiau ten buvo per mažai vietos²⁰, todėl ir

---

¹⁵ Акты, издаваемые Виленскою комиссією для разбора древних актов, т. 24, Акты о боярах, (toliau – АВАК) Вильна, 1897, с. 114–115.

¹⁶ VUB RS, f. 7, kn. 219, p. 511, (1586 m. sausio 11 d. aktas).

¹⁷ A. Miškinis, Panevėžio urbanistinė raida iki 1871–1872 m., *Panevėžio istorijos fragmentai*, Sudarė A. Astramskas, Panevėžys, 1993, p. 23.

¹⁸ РИБ, т. 30, Юрьев, 1914, с. 525.

¹⁹ *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panevėžys, 2003, p. 50.

²⁰ O. Maksimaitienė, *Iš Panevėžio istorijos*, Vilnius, 1992, p. 14. Šią hipotezę patvirtina ir N. Maksimeikos cituojamas dokumentas apie Upytės žemės teismo pareigūnų skyrimą ir pirmąją žemės teismo sesiją Upytės paviete 1566 m. rudenį: Н. А. Максимейко, *Сеймъ Литовско-русскаго государства до Люблинской унии 1569 г.*, Харьков, 1902, Приложения, с. 150 „водлугъ статуту на роки земские [1566 г.] судовые о светомъ Михале для справъ судовыхъ до двора Поневяжского зъехалия были“.

1614 m. pastatytas Upytės pavieto žemės ir pilies teismų archyvas – seniausias archyvo pastatas Lietuvoje (Panevėžys, Kranto g. 21). 2004 m. G. Lukoševičiaus nuotr.

Upytės pavieto seniūnas Jeronimas Valavičius, kurio rūpesčiu Panevėžyje 1614 m. buvo pastatyti Upytės pavieto teismų pastatai. Paveikslas saugomas Tytuvėnų bažnyčioje. 2004 m. G. Lukoševičiaus nuotr.

prašyta pastatyti atskirą namą teismams. Galima tik prisiminti, kad tuo laikotarpiu (1568 m.) panašių problemų turėję lydiečiai posėdžiavo smuklėje, už ką buvo valdovo išbarti²¹. Apie pavieto teismų darbą privačiuose namuose ir karčemose kalba ir A. Miškinis²². O štai Upytės pilies teismas 1584 m. spalio 2 d. dirbo Panevėžio miestiečio Povilo Vaitiekaičio namuose²³.

Tyrimui pasirinkta naujoji žemės teismo pareigūnų grupė, dirbusi Upytės paviete pirmaisiais dešimtmečiais po II Lietuvos Statuto priėmimo, t. y. 1566–1588 m. Regioninių pareigūnų sąrašus bandė sudaryti akademikas K. Jablonskis, surinkęs ir dalį Upytės pavieto XVI–XVII a. pareigūnų pavardžių²⁴. Yra skelbtas šio laikotarpio (1566–1588) visos LDK žemės teismo pareigūnų sąrašas²⁵.

Svarbiausias iš trijų teismų buvo pavieto žemės teismas, kadangi jis simbolizavo formalią bajoriškąją savivaldą, iškovotą ir užfiksuotą II Lietuvos Statute. Bajorų pavieto elitas susidarė iš keliolikos pareigybių, iš kurių tik kelios buvo teismų. Šią pareigūnų hierarchiją valdovas nustatė 1567 m. Gardino seime²⁶. Pavieto hierarchijos viršūnėje buvo jo maršalas. Toliau sekė pakamaris, pavieto vėliavininkas, vaiskis. Po jų ėjo žemės teismo pareigūnai. Dar žemiau buvo kotiruojami pilies teismo pareigūnai, kurie buvo ne renkami iš pavietų bajorų, o skiriami teisminio pilies seniūno ar paseniūnio (vietininko). Pats pavieto pilies teismo seniūnas ar laikytojas nebuvo renkama pareigybė, todėl jis stovėjo šalia pavieto bajorijos. Jau už pavieto bajoriškojo elito ribų, teismo pareigūnų hierarchijos apačioje, stovėjo pavietų vazniai, t. y. teismo vykdytojai, kurie buvo bendri ir pilies, ir žemės teismams.

---

²¹ *Документы Московского Архива Министерства Юстиции (ДМАМЮ)*, t. 1, Москва, 1897, с. 490.

²² A. Miškinis, op. cit.

²³ *Опись документов Виленского Центрального архива древних актовых книг* (toliau – *Опись документов В.Ц.А...*), Вып. VIII, Вильна, 1912, с. 192.

²⁴ *МАВ RS*, f. 256 (akad. K. Jablonskio fondas), b. 990, l. 17v–19; b. 992, l. 39, 41v; b. 988, l. 83, 107, 121; b. 993 (21 kortelė);

²⁵ D. Vilimas, LDK pavietų žemės teismo pareigūnai 1566–1588 m. (Pirmoji pavietų bajoriškųjų juristų karta), *Lituanistica*, 2002, Nr. 4 (52), p. 14–26.

²⁶ Н. Максимейко, Op. cit., Приложение, с. 176.

Darbe naudojamosi išlikusia rankraščių Upytės žemės teismų knygų medžiaga. Tyrimui padėjo ir išlikusios seniausios Upytės pilies teismo knygos. Iš jų pačios seniausios 1585–1587 m. knygos pusė (660 1585–1586 m. įrašų) yra paskelbta 1899 m. Vilniuje leistame Vilniaus archeografinės komisijos knygų serijos (АВАК) XXVI tome²⁷. Ji ir dar kelios seniausios Upytės pilies teismo knygos ar jų fragmentai aprašyti keliuose XX a. pradžioje išleistuose Vilniaus centrinio archyvo senųjų knygų aprašų serijos leidimuose²⁸. Deja, to laikotarpio Upytės pakamario teismo knygų nėra išlikusių. Šio laikotarpio pavieto žemės teismo knygų (iki 1588 m.) yra likusios tik keturios, kurios dabar saugomos VU Rankraščių skyriuje ir apima 1569–1588 m.²⁹. Tyrimą apsunkina ta aplinkybė, kad visos šios knygos prastai išlikusios, prarasta dalis teksto, nes jos daugelyje vietų apgadintos (nors ir restauruotos, apklijuojant jas plonu „rūkomoju“ popieriumi, tačiau dar iki restauracijos jos buvo smarkiai apiplyšusios, aptrupėjusios ir išblukusios). Iš viso šiose Upytės žemės teismo knygose yra 994 lapai, juose – 673 įrašai. Įdomu tai, kad visose knygose lapai yra (žymiai vėliau) sunumeruoti. Lapų skaičius jose gerokai viršija 1 000, (ketvirtojoje knygoje, kur įrašai išblaškyti, lapų skaičius siekia per 1 150), numeracija nėra nuosekli ar ištisinė. Hipotezė, kad visai neseniai tai būta vienos knygos, įrodo tas faktas, kad dar XIX a. pabaigoje M. Gorbačevskio sudarytame Vilniaus senųjų aktų archyvo apraše ši knyga minima kaip viena didelė 1568–1569 (neteisingai nurodyti metai – turėtų būti 1569–1588) metų Upytės žemės teismo knyga Nr. 15234, turinti 1158 lapus³⁰.

---

²⁷ АВАК, т. 26, Акты Упитского городского суда, Вильна, 1899, L+595 С.

²⁸ *Опись документов В.Ц.А...*, Вып. VII, Вильна, 1909; Вып. VIII, Вильна, 1912.

²⁹ VUB RS, f. 7, kn. 217–220.

³⁰ *Каталог древним актовым книгам губерний: Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*, Сост. М. Горбачевский, Вильна, 1872, с. 539.

Seniausios Upytės žemės teismo knygos (1569–1588)

Knygos eilės Nr.	Chronologiniai rėmai	Lapų sk./ Įrašų sk.	Sesijų skaičius	Sesijinė knygų sudėtis ir pastabos
Upytės I	1569–1570	211/241	3	Pirmoji teismo sesija vyko 1569 m. balandžio pabaigoje (dirbta 4 dienas, 43 įrašai, iš jų 7 beveik neįskaitomi), 1569 m. rudenį (9 d., 141 įrašas) ir 1570 m. rudenį (7 d., 57 įrašai). Knygos antraštė neteisingai nurodo 1568–1569 m.
Upytės II	1578–1579	268/185	3	Du atskiri įrašai dviejuose atskiruose lapuose knygos pradžioje datuoti 1575 m. sausio 11 d. Likusią įrištą knygos dalį sudaro 1578 m. vasaros (8 d., 107 įrašai) ir rudens (6 d., 43 įrašai) sesijos bei 1579 m. žiemos sesija (6 d., 33 įrašai).
Upytės III	1584–1586	304/176	5	Knygą sudaro 1584 m. vasaros sesija (9 d., 59 įrašai), 1585 m. vasaros sesijos fragmentas (3 d., 33 įrašai) ir rudens sesija (8 d., 50 įrašų), bei 1586 m. žiemos sesija (8 d., 31 įrašas) ir vasaros sesijos pradžia (2 d., 3 įrašai).

Upytės IV	1588	211/91	1	Vien 1588 m. netvarkingi rudens sesijos įrašai. Keletas įsiterpusių 1588 m. sausio ir vasario (2) teismo įrašų priskirtini jungtiniam–kaptūriniam pavieto teismui. Knygos pabaigoje yra 1586 m. sausio 12 d. žemės teismo įrašo fragmentas (tik ½ lapo, apačia nuplėšta).
-----------	------	--------	---	---

Šios rankraštinės žemės teismo knygos, greta jau aprašytų ar dalinai publikuotų to paties pavieto pilies teismo knygų, yra neįkainojamas šaltinis bajoriškai Upytės pavieto kasdienybei XVI a. septintajame–devintajame dešimtmetyje tyrinėti. Kartu jose mes sutinkame ir beveik visą Upytės pavieto bajoriškąjį elitą. Nepaisant istorinių šaltinių fragmentiškumo, Upytės medžiaga ypač vertinga tuo, kad čia išliko XVI a. devintojo dešimtmečio to paties pavieto žemės ir pilies teismo knygos.

Pirmosios sudėties Upytės žemės teismas darbą bandė pradėti 1566 m. rudenį, tačiau vėliavininkas Mikalojus Jonaitis sukėlė sąmyšį teigdamas, kad žemės teismo pareigūnai išrinkti neteisėtai. Teismo darbas buvo nutrauktas, teko įsikišti net valdovui. Tačiau Upytės seniūnas I. Krošinskis patikino valdovą, kad viskas atlikta nenusižengiant įstatymams, tik pats Mikalojus kelią sąmyšį ir trukdąs pavieto seimelio darbą ir pasiuntinių siuntimą į 1566–1567 m. sandūros Gardino seimą. Be to, buvo priminta, kad žemės teismo pareigūnai Upytėje paskirti teisėtai dar 1565–1566 m. Vilniaus seime. Tad Žygimantui Augustui beliko pakartotinai patvirtinti Upytės žemės teismo pareigūnus³¹. Kaip ten be-

---

³¹ Šią privilegiją yra paskelbęs N. Maksimeika, op. cit., p. 150–151; Tame įrašė, įrašytame į Lietuvos Metriką tik 1568 07 10, kalbama apie upytiečių skundą dėl vėliavininko Mikalojaus Jonaičio veiksmų, kuris nagrinėtas Gardine 1567 02 07, apie 1566 m. rudens įvykius; apie tai yra užsiminęs ir I. Lappo: *Великое Княжество... Литовско-русский...*, с. 512.

būtu, seniausioji Upytės žemės teismo knyga fiksuoja žemės teismą dirbant jau 1569 m. balandžio mėnesio pabaigoje³². Truputį glumina šio teismo sesijos darbo laikas, nes jis primena terminus, kurie buvo paskirti senojo (I Lietuvos Statuto) tipo „žemės“ teismams, numatytiems 1551 m. valdovo nutarime³³. Nors pirmosios žemės teismo knygos pradžia yra nunykusi, vis dėlto galima manyti, kad toks pavieto žemės teismo terminų perkėlimas galėjo būti susijęs su tuo metu vykusiu (ir užsitęsusiu) Liublino seimu, juolab, kad panašus precedentas buvo 1568 m. LDK Gardino seime, kai dėl pailginto seimo darbo žemės teismo sesijos pradžia atskiru seimo nutarimu nukelta 6 savaites po to seimo paleidimo³⁴, todėl tais metais galėjo būti rugpjūčio ir rugsėjo–spalio žemės teismo sesijos (pavyzdžiui, taip atsitiko Slanime³⁵).

Upytės pavieto žemės teismo pareigūnų skyrimas (išskyrus pirmojo bekaralmečio paskyrimus) gana neblogai atsekamas valdovo privilegijose Lietuvos Metrikoje³⁶. Ne visai aiški žemės raštininko Mikalojaus Fedorovičiaus Lopatinskio paskyrimo data (tarp 1580 ir 1582 m.), nors tiksliai žinome, kada į Vilnių dirbti išvyko jo pirmtakas Jonas Vaitiekaitis Mlečka.

Pirmuoju Upytės žemės teisėju buvo Baltramiejus Jonaitis Levonas, miręs bekaralmečiu (1573–1574). Maždaug nuo 1574 m. pabaigos jį pakeitė buvęs pateisėjis Jokūbas Jurgaitis Kemešas, kuris žemės teisėjo

---

³² *VUB RS*, f. 7, kn. 217, l. 1–38.

³³ *РИБ*, t. 30, c. 185–186.

³⁴ Ten pat, p. 469.

³⁵ Žr. Slanimo žemės teismo knygą Nr. 2 (1567–1570), *Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas* (toliau – *BNIA*), f. 1785, ap. 1, b. 2, kurios 51 lape minėto Gardino seimo nutarimo nuorašas rodo, kad slanimiečiai bajorai pagal šį raštą neeilinę savo žemės teismo sesiją sušaukė per šv. Baltramiejų (rugpjūčio 24 d.). Ši sesija tęsėsi iki rugsėjo 11 d. (įrašyti 62 dokumentai, l. 51–115v), po to šioje knygoje eina normali rudeninė 1568 m. žemės teismo sesija (nuo rugsėjo 23 d.).

³⁶ N. Maksimeikos pateiktas dokumentas teigia, kad visi pirmojo Upytės pavieto žemės teismo pareigūnai buvo paskirti Vilniaus seime 1565 m. pabaigoje – 1566 m. pradžioje: „иъз его королевская милость, за обраньемъ пановъ радъ ихъ милости и поданем от шляхты рыцерства повету Упитского на сойме виленскомъ дати и уставити рачыль в повете Упитгскомъ врандиновъ земских, судею пана Балътромея Левона, подсудкомъ Якуба Кемеша, а писаромъ Яна Млечка“. Žr. op. cit., p. 150, cituojamas įrašas yra Lietuvos Metrikos (LM) Teismo reikalų knygoje Nr. 54 (bendras Nr. 268), l. 137–138.

poste jau dirbo 1575 m. sausį³⁷. Jam greitai mirus, šias pareigas 1576 m. pabaigoje gavo pateisėjis Jonas Mykolaitis Vizgirda, Upytės vėliavininkaitis³⁸. Ketvirtuoju Upytės žemės teisėju, Vizgirdą pakėlus į Vilniaus žemės teisėju³⁹, 1588 m. vasarą paskirtas Stanislovas Jonaitis Belozaras⁴⁰, išbuvęs juo iki 1591 m.⁴¹, o vėliau užėmęs Upytės pakamario vietą⁴².

Pirmuoju Upytės žemės pateisėju dirbo jau minėtas Jokūbas Jurgaitis Kemešas (1566–1574)⁴³. Jį pakeitė J. Vizgirda (1574–1576). Trečiuoju žemės pateisėju tapo Jonas Žygimantavičius [Giedraitis] (1576–1592)⁴⁴, irgi pakeltas į Upytės žemės teisėju⁴⁵.

Pirmuoju Upytės žemės raštininku (1566–1580) dirbo evangelikas Jonas Vaitiekaitis Mlečka⁴⁶, kunigaikščio M. Radvilos Rudojo klientas⁴⁷. Turbūt neatsitiktinai M. Radvila Rudasis jam išrūpino Vilniaus žemės teisėjo vietą, kurią jis užėmė iki savo mirties 1588 m. pradžioje⁴⁸. Kitu Upytės žemės raštininku turbūt išrinktas Mikalojus Lopatinskis, sutinkamas šiame poste jau nuo 1582 m. vasaros⁴⁹ ir dirbęs ten iki 1604 m.⁵⁰

---

³⁷ Žinomas tik vienas J. Kemešo paminėjimas Upytės žemės teisėjo poste – 1575 01 14 dokumente (*VUB RS*, f. 7, kn. 218, pirmi du nenumeruoti palaidi lapai knygos pradžioje (pusantro įrašo)).

³⁸ Skiriamas į žemės teisėjo vietą „po J. Kemešo mirties“ 1576 12 01, žr. *Lietuvos Metrika*, Užrašymų knyga, Nr. 58, *LM*–58, l. 117v ir *LM*–61, l. 21v.

³⁹ Skyrimas 1588 04 30 po J. Mlečkos mirties, *LM*–74, l. 268v–269.

⁴⁰ Paskirtas žemės teisėju 1588 08 23, žr. *LM*–72, l. 98v–99.

⁴¹ Pakeltas pavieto pakamariu 1591 06 17 (elekcija 1591 04 01): *LM*–76, l. 161v–162.

⁴² Mirė 1611 m., jo įpėdinio į pakamario postą skyrimas 1611 11 14 (elekcija 1611 09 23): *LM*–89, l. 399v.

⁴³ Paskutiniai J. Kemešo užimti postai gyvenimo saulėlydyje ne visai aiškūs. 1572 03 10 jis buvo valdovo paskirtas Upytės pakamariu (*Lietuvos Metrika*, Knyga Nr. 51 (1566–1574), Užrašymų knyga Nr. 51, Vilnius, 2000, p. 304), bet tame poste nedirbo. Tikėtina, kad jis arba neišsilaikė poste, arba jo pats atsisakė, nes nuo 1566 iki pat 1579 m. pavieto pakamariu buvo jau minėtas Janas Jurjevičius Volmenskis.

⁴⁴ Skyrimas į šį postą 1576 12 01, *LM*–58, l. 116v ir *LM*–61, l. 22.

⁴⁵ Pakeliamas žemės teisėju 1592 03 14, elekcija 1562 01 14, žr. *LM*–78, l. 123v–124.

⁴⁶ Pakeltas Vilniaus žemės teisėju 1580 10 19, žr. *LM*–66, l. 32v.

⁴⁷ R. Ragauskienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*, Vilnius, 2002, p. 124, 181, 182, 374.

⁴⁸ Palaidotas Surviliškyje tik 1588 12 01, žr. *Опись документов В.Ц.А....*, Вып. VIII, с. 16.

⁴⁹ Dirbo žemės raštininku jau 1582 06, *MAB RS*, f. 990, l. 18v; (*VUB RS*, f. 7, kn. 220, p. 333).

⁵⁰ Jo įpėdinio į šį postą skyrimas po M. Lopatinskio mirties 1604 07 14, elekcija 1604 06 30, žr. *LM*–86, l. 425v.

Pavieta žemės teismo pareigūnai būdavo renkami specialiai tam šaukiamuose rinkiminiuose (elekcinuose) seimeliuose, remiantis II Lietuvos Statutu, valdovui siūlant 4 kandidatus į vieną postą. Tuo atveju, kai į postą būdavo keliamas pareigūnas „bendru sutarimu“, keturių pretendentų rinkti nereikėdavo. Upytės pilies teismo knygų apraše yra išlikęs vienas toks pavieta bajorų nutarimas⁵¹.

Galima spėti, kad šio žemės teismo pareigūnai priklausė vidutinio turtingumo bajorijai. Visi trys pirmojo žemės teismo pareigūnai minimi 1567 m. LDK kariuomenės surašyme, kuriame nurodoma, kad teisėjas B. Levonas kariuomenėn pasiuntė 13 raitelių ir 7 pėstininkus⁵², pateisėjis J. Kemešas – 4 raitelius ir 2 pėstininkus⁵³, o žemės raštininkas J. Mlečka, pats tarnaudamas Vilniaus vaivados M. Radvilos Rudojo dalinyje, į karą išruošė 6 raitelius ir 3 pėstininkus⁵⁴.

Pavieta žemės ir pilies teismo pareigūnai dažnai būdavo artimi giminės, pavyzdžiui, Upytės žemės raštininkas Mikalojus Fiodorovičius Lopatinskis ir Upytės pilies raštininkas (1568) Grigorijus Fedorovičius Lopatinskis buvo tikri broliai⁵⁵. Pastebimas ir darbo „perimamumas“, kai pilies teismo darbuotojas pakildavo iki žemės teismo pareigybių. Štai tas pats Mikalojus Fedorovičius Lopatinskis 1569–1570 m. minimas Upytės vietininku ir net pilies raštininku⁵⁶. Upytės vietininku jis mi-

---

⁵¹ 1588 08 08 Upytės pavieta „gyventojų ir tarybos“ nutarimas į žemės teismo vietą siūlyti pateisėji Joną Žygimantavičių, o į pateisėjo vietą – 4 kandidatus: Stanislovą Jonaitį Belazarą, Martyną Švabą, Kasparą Augustinavičių Kelpšą ir Aleksandrą Zlockį, žr. *Опись документов В.Ц.А...., Вильна, 1912, Вып. VIII, с. 72*. Beje, tasyk valdovas neatsižvelgė į upytiečių pasiūlymą ir žemės teisėju buvo paskirtas Stanislovas Jonaitis Belazaras (žr. 40 nuorodą), o J. Žygimantavičius žemės teisėju Upytėje tapo tik 1592 m. (žr. 45 nuorodą). Vis dėlto charakteringa tai, kad į žemės pateisėjo postą buvo siūlomi paviete autoritetingi asmenys. Kai kurie iš jų jau turėjo kanceliarinio darbo patirties pilies teisme. Štai A. Zlockis dirbo Upytės pilies raštininku XVI a. aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje, o 1585 m. buvo pilies teisėju. Kitas iš minėtų kandidatų – K. Kelpšas buvo 1589 03 29 paskirtas Upytės maršalu, žr. *LM-73, l. 668*.

⁵² *РИБ, т. 30, Юрьев, 1914, с. 519–520*.

⁵³ Ten pat, p. 811.

⁵⁴ Ten pat, p. 805–806.

⁵⁵ *АВАК, т. 14, Вильна, 1887, Инвентари XVI столетия, с. 77–79*.

⁵⁶ Daug kartų minimas Upytės I žemės teismo knygoje (*VUB RS, f. 7, kn. 217*).

nimas ir keliuose 1586 m. įrašuose⁵⁷. O Upytės pilies raštininkas Mykolas Jonaitis Kuprelis (nuo 1586 m.) tapo Upytės žemės pateisėju 1608 m.⁵⁸ ir buvo juo iki mirties 1614 m.

2 lentelė

Upytės pavieto žemės teismo elitas (1566–1588)

Pareigybė	Vardas, pavardė	Darbo metai
1. Žemės teisėjas	Baltramiejus Jonaitis Levonas	1566 – iki 1574
2.	Jokūbas Jurgaitis Kemešas	1574 pab. – 1576
3.	Jonas Mykolaitis Vizgirda	1576 – 1588
4.	Stanislovas Jonaitis Belazaras	1588 – 1591
Žemės pateisėjis	Jokūbas Jurgaitis Kemešas	1566 – apie 1574
[5]	Mikalojus Vaitiekaitis Kraušas	[1569 IX – X], pavadavimas
	Jonas Mykolaitis Vizgirda	1574 – 1576
6.	Jonas Žygimantavičius [Giedraitis]	1576 – 1592
7. Žemės raštininkas	Jonas Vaitiekaitis Mlečka	1566 – 1580
8.	Mikalojus Fedorovičius Lopatinskis	iki 1582 – 1604

Pavieto žemės teismo darbas vykdavo tris kartus per metus. II Lietuvos Statutas nustatė žemės teismo sesijas sausį (Trijų Karalių), gegužę–birželį (švč. Trejybės) ir rugsėjį–spalį (šv. Mykolo). Sesija dažnai prasidėdavo nuo to, kad keletą dienų iki jos būdavo priimami bajorų pareiškimai bei užrašomi pavieto vaznių pranešimai, taip nustatant visas bylas, kurias turėtų spręsti žemės teismas. Nors vaznių pranešimai dažnai „nuskėsdavo“ bendroje įrašų sekoje, kaip tik Upytės I žemės teismo

⁵⁷ АВАК, т. 26, Вильна, 1899, Акты Упитского городского суда, с. 401, 403, 415, 445.

⁵⁸ Skyrimas 1608 11 17, elekcija 1608 11 03, žr. LM–86, l. 719v.

knygoje prieš 1569 m. rudens sesiją randame 47 įrašus⁵⁹, tarp kurių – net 38 yra vaznių pareiškimai, trumpai nusakantys vieno ar kito ginčo arba bylos esmę. Jie knygoje vėlyvesne rašysena pavadinti „bylos (esmės) išdėstymu“ („dowod pozwu“). Beje, tame knygos fragmente kitų asmenų skundai irgi pavadinti „bylos išdėstymu“. Taigi čia matome prieš teismo darbo pradžią surašytą visą nagrinėtinų bylų „sąrašą“, ką numato ir atitinkamas II Lietuvos Statuto straipsnis⁶⁰.

Kaip pastebime 1 lentelėje, netgi tų metų, kurių žemės teismo knygos išlikusios, mes neturime pilnos teismo darbo panoramos. Kai kurių žemės teismo sesijų nėra, kitų sesijų išlikę tik nedideli fragmentai – 2–3 darbo dienos. Galima įtarti, kad žemės teismo pareigūnai kartais net nesusirinkdavo į teismo sesiją. Ši mūsų įtarimą patvirtina 1586 m. spalio 2 d. įrašas Upytės pilies teismo knygoje, kur Upytės pavieto žemionis Michailas Golejevskis su žmona Katerina, Cherubinas Revuskis su žmona Hana bei Laurynas Revuskis įrašė į šio teismo knygą savo protestą, apskūsdami visą žemės teismą dėl to, kad 1586 m. jis nesusirinko į žemės teismo rudens sesiją ir nespren-dė bylų. Dėl to minėti 5 asmenys patyrė „nemažą skriaudą ir įvyko teisingumo užvilkinimas“⁶¹. Ir tikrai – 1586 m. Upytės žemės teismo knygoje nėra nė vieno 1586 m. rudens sesijos įrašo. Panaši pastaba yra ir Upytės III žemės teismo knygoje, kur 1584 m. gegužės 31 d. įrašė minima, kad Upytėje nevyko 1583 m. rudens ir 1584 m. žiemos žemės teismų sesijos⁶². Taigi, net atmetus bekaralmečius (1573–1574, 1587), kai žemės teismai nefunkcionavo, mums vis tiek trūksta visų 1576–1577, 1580–1583 m. žemės teismo sesijų.

Visų žemės teismo knygų visų įrašų įvadinė dalis standartinė ir

---

⁵⁹ VUB RS, f. 7, kn. 217, l. 38–47, visi įrašai 1569 09 30.

⁶⁰ Статут ВКЛ 1566 года, розд. 4, § 27, с. 112.

⁶¹ Опись документов В.Ц.А..., Вып. VII, с. 168: „роковъ земскихъ водлугъ порядку в статуте описаномъ, в року теперешнемъ, на завтре по святе св. Михала свята римского припалыхъ, не судили, справ судовыхъ земскихъ не заседали, в чемъ дей се имъ, особамъ звышъ мененымъ, шкода не мала и омешканье спаведливости деетьсе“.

Šis dokumentas yra skelbtas: АВАК, т. 26, Вильна, 1899, с. 445–446.

⁶² VUB RS, f. 7, kn. 219, p. 42.

vienoda. Prieš juos dažniausiai nėra jokių antraščių (ten, kur jos yra, taip padaryta lenkų kalba žymiai vėliau), tik nurodoma įrašo data (mėnuo, diena, kartais savaitės diena), bet ten, kur keletas ar keliolika įrašų atlikti vieną dieną, dažniausiai pasitenkinama pastaba „tą pačią dieną“ (тогож дня). Po to seka žemės teismo pareigūnų, dirbusių tą dieną (dažniau be žemės raštininko), paminėjimas ir nusakoma reikalo esmė (kas prieš juos stoji, koku reikalu ir pan.). Jei fiksuojama ne byla, o tik įrašas, perkeliantis turtinio akto originalą ar jo įrašymą kitose teismo knygoose, tada sutinkame išsamų to kito teismo sudėties paminėjimą ir pažodinį dokumento nuorašą. Įrašai baigiami bylos sprendimo (ar atidėjimo) fiksavimu arba pastaba, kad dokumentas tiksliai perrašytas iš pateikto originalo.

Žemės teismo pareigūnai dažniausiai būdavo savo darbo vietoje. Jei koks pareigūnas susirgdavo ar išvykdavo, jį turėdavo pavaduoti kitas tik tai sesijai prisiekęs bajoras. Aptariamuoju laikotarpiu (1569–1588 m.) Upytės pavieta tik vieną kartą žemės pateisėji J. Kemešą (1569 m. rudenį) pavadavo specialiai tam prisiekęs Mikalojus Kraušas⁶³. Kitais atvejais žemės teismo pareigūnas negalėjo teisti bylose, susijusiose su juo pačiu, todėl įrašo pradžioje įrašyti kiti du žemės teismo pareigūnai⁶⁴.

Pirmosiose žemės teismo knygoose procesinis bylų sprendimas dar nesudaro didžiosios knygos aktų dalies. Ten daugiau notarinių įrašų. Štai Upytės II žemės teismo knygoje iš 184 dokumentų turtiniai aktai – pirkimas/pardavimas (47), dovanojimas (35), dalybos/mainai (7) – sudaro didesnę jų dalį. Tuo tarpu kriminalinės bylos (37) ar turtinių ginčų sprendimas (22) dar nevyrauja ir sudaro apie 1/3 knygos įrašų.

Dar įdomiau palyginti teismų medžiagą ten, kur galima sulygtinti panašaus laikotarpio (XVI a. devintojo dešimtmečio) Upytės pilies ir žemės teismo įrašus⁶⁵. Iš karto reikia pasakyti, kad lyginti šias knygas

---

⁶³ Ten pat, kn. 217, l. 133–211v (1569 10 12–10 20 įrašai).

⁶⁴ Pavyzdžiui, dviejuose 1569 10 18 įrašuose minimas tik žemės teisėjas B. Levonas ir žemės raštininkas J. Mlečka (ten pat, l. 200). Dviejuose 1570 10 05 įrašuose minimi tik pateisėjis J. Kemešas ir raštininkas J. Mlečka (ten pat, l. 70, 71).

galime tik su tam tikromis išlygomis, nes pilies ir žemės teismo knygos skiriasi tiek apimtimi, tiek ir įrašų skaičiumi. Tai suprantama – juk pilies teismo sesijos vykdavo kiekvieną mėnesį, kai žemės teismas dirbo tik triskart metuose. Todėl, pavyzdžiui, viena 1585–1587 m. Upytės pilies teismo knyga savo įrašų skaičiumi (1 607) viršija visas 4 aptariamas žemės teismo knygas ir beveik nenusileidžia joms savo dydžiu (705 lapai)⁶⁶. Panašaus dydžio ir aprašytoji 1588–1589 m. Upytės pilies teismo knyga (1 103 įrašai, 760 lapų⁶⁷). Kadangi pilies teismas sprendė daugiau kriminalines bylas, todėl suvokiame tokio palyginimo rizikinguą. Tad palyginsime tik šios knygos 1588 m. įrašų dalį (764 įrašus) su Upytės IV žemės teismo knyga (1588), kuri nėra didelė (91 įrašas), tačiau faktiškai tai vienos sesijos knyga. Ir čia žemės teisme vyrauja turtiniai aktai (pirkimas/pardavimas, turto dalybos, testamentai ir pan.), sudarantys 2/3 knygos įrašų (62), o tuo tarpu kriminalinės bylos ar turtiniai ginčai nesudaro 1/4 įrašų (22). Tuo pat metu Upytės pilies teisme 1588 m. iš minėtų 764 įrašų didžiąją dalį sudaro teismo proceso dalykai (kriminalinių aktų įrašymas (439), šaukimo į teismą įteikimas (40) ar turtiniai ginčai (57)).

Tai nestebina, nes kiekvienas teismas vykdė jam II Lietuvos Statuto numatytas funkcijas. Tačiau reikia pabrėžti dar vieną įdomią aplinkybę: žemės teismas Upytėje šiuo laikotarpiu ne tik virto daugiau notarine, o ne teismo įstaiga, bet ir dažnai perrašydavo jau pilies teismo įrašus, t. y. pakartotinai perrašydavo dokumentus į savo knygas. Štai jau Upytės I žemės teismo knygoje iš 241 dokumento apie pusšimtis įrašų (kai kurie aktai labai apnykę) perrašyti iš kitų, daugiausiai Upytės pilies teismo knygų. Tokių perrašymų Upytės II žemės teismo knygoje (1578–1579) yra net 49 iš

---

⁶⁵ Sąmoningai nelyginome jau publikuotas Upytės pilies teismo 1585–1587 m. knygos dalies (АВАК, т. 26, Вильна, 1899), nes paaiškėjo, kad 1899 m. publikuotos knygos fragmento (nors publikacijos įvade teigiama, kad ten skelbiama „pusė knygos“) ir po dešimtmečio išleisto viso tos knygos aprašymo aktų eiliškumas labai skiriasi (*Опись документов В.Ц.А....*, Вып. VII, Вильна, 1909, с. 1–298). Užtenka pasakyti, kad, nors knygos pradžia sutampa ir publikacijose, ir apraše, tačiau paskutinytis knygos įrašas publikacijoje (Nr. 660, p. 496) knygos apraše pažymėtas net 1053 numeriu (Nr. 1053, с. 187).

⁶⁶ *Опись документов В.Ц.А....*, Вып. VII, Вильна, 1909, с. 1–298.

⁶⁷ *Опись документов В.Ц.А....*, Вып. VIII, Вильна, 1912, с. 1–148.

185 įrašų. O Upytės IV žemės teismo knygoje (1588) jų jau 46 iš 91 įrašo.

* * *

Pavieto vazniai (šaukūnai) talkino teismui, jie atliko teismo vykdytojų funkcijas – nustatydavo nuostolius ar sumušimo faktą ir įrašydavo tai į teismo knygas, liudijo (kvitavo) įvedant į valdos valdymą (su keletu liudininkų – bajorų), dalijantis ar mainantis turtu. Kaip jau minėjome, jie surašydavo protokolus, pagal kuriuos būdavo pradedama byla. Vazniais dirbo vietiniai bajorai. Nors pavieto teismų knygose minint pavieto vaznį dažnai apsiribojama vardo ir tėvavardžio paminėjimu, kartais išgirstame kokią gražią lietuvišką pavardę (Ragaišis, Bitele).

Vaznių funkcijos irgi nusakytos II Lietuvos Statuto 4-ajame skirsnyje, ten yra ir vaznio priesaikos tekstas⁶⁸. Vaznius į postus skirdavo ne valdovas, o vaivada. Upytės 1588–1589 m. pilies teismo knygos apraše yra likę keli tokių skyrimų pavyzdžiai⁶⁹.

Vazniai buvo bendri ir pilies, ir žemės teismui. Nors daugeliu atveju vaznys tada dar minimas be pavardės, galime spėti, kad mums pavyko nustatyti keliolika Upytės pavieto vaznių, dirbusių šiuo laikotarpiu⁷⁰. Kaip rodo duomenys, vienu metu Upytės paviete vazniaudavo 8–9 asmenys.

---

⁶⁸ *Статут ВКЛ 1566 года*, розд. 4, § 4–6, с. 99–101.

⁶⁹ Tai du Trakų vaivados Jono Glebavičiaus 1588 09 01 „įvedamieji raštai“ („листъ отвористый на вряд возновски“) į vaznystę Upytės paviete Stanislavui Andrejevičiui ir toks pats raštas Laurynui Mykolaičiui Juškievičiui, žr. *Опись документов В.Ц.А...*, Вып. VIII, Вильна, 1912, с. 83, Док. 628, 629, л. 205, 206.

⁷⁰ K. Jablonskis viename savo įrašė mini 6 Upytės pavieto vaznius (MAB RS, b. 993, l. 2–3, 5–6, 16, 21); Kitame išrašė (MAB RS, b. 990, l. 19) vaznių minima 18, mūsų aptariamojo laikotarpio jų yra 11.

UPYTĖS pavieto vazniai XVI a. 7–9 dešimtmetyje

Vardas, pavardė	Kada minimas
1. Andriejevičius Stanislovas	Nuo 1588 – po 1595
2. Bankovskis Olekšijus Martynovičius	1584 – po 1589
Aleksiejus [Voitichovičius] Martynovičius	1585 – 1586
3. Bitelė Valentinas Jonaitis	1570
Valentinas Jonaitis	1569, 1585 – 1586
4. Daugėla Mikalojus Motiejevičius	1584 – po 1595
5. Juškievičius Laurynas Mykolaitis	Nuo 1588
6. Martynovičius Mikalojus	1569, 1578
7. Kasparavičius Aleksandras	1569 – 1578, 1581 – 1587
8. Jonaitis Ostafijus (Eustachijus)	1578 – 1579, 1581, 1587
9. Matcovičius Matijošius	1569
10. Motiejevičius Kristupas	1588
Motiejevičius Mikalojus	1578 – 1579, 1585 – 1588
11. Ragaišis Mikalojus Motiejevičius	1585
12. Rajūnecas Povilas Motiejevičius	1585 – 1586
Povilas Motiejevičius	1578, 1585 – po 1595
13. Stanislovaitis Jonas	1569
14. Stanislovaitis Venslavas	1568 – 1569
15. Toliatas Tamošius Stanislovaitis	1588
Toliatas Tamošius	1585 – 1588
16. Žoiba Stanislovas Martynaitis (Markovičius)	1586 – 1588
Stanislovas Markovičius	1585 – 1586

* * *

1. Upytės žemės teismas planavo pradėti savo darbą 1566 m. rudenį, tačiau dėl bajorų ginčų to padaryti nepavyko. Seniausioji išlikusi žemės teismo knyga datuotina 1569 m. pavasariu – 1570 m. rudeniu.

2. Bekaralmečiu žemės teismas Upytėje nedirbo (1573–1574, gal ir 1576 m.), o 1587–1588 m. dirbo jungtinis kaptūrinis pavieto teismas, sudarytas iš pavieto žemės, pilies teismo narių ir deleguotų atstovų, pavadavusių teisme negalinčius dalyvauti pareigūnus.

3. Upytės žemės teismas tuo laikotarpiu dirbo vienoje vietoje – Pavenėžyje. Visi žemės teismo pareigūnai dirbo savo postuose, išskyrus vieną 1569 m. žemės teismo sesiją, kai žemės pateisėji pavadavo specialiai į šias pareigas paskirtas ir prisiekęs asmuo.

4. Išlikusios 4 šio laikotarpio (20 metų) knygos nesudaro bendros to meto pavieto žemės teismo panoramos, nes nėra išlikusių 1576–1577, 1580–1583 m. žemės teismo sesijų (išrašai rodo, kad daugeliu atvejų tais metais tokios knygos buvo vedamos), o ir esamų metų knygos nėra pilnos (trūksta kai kurių sesijų).

5. Ne mažiau svarbi, kaip ir civilinių bylų nagrinėjimas, buvo notarinė žemės teismo knygų funkcija. Tiriamose Upytės žemės teismo knygose notarinio pobūdžio įrašai (pirkimo/pardavimo, dovanojimo, perleidimo, mainų aktų įrašymas, panašaus pobūdžio aktų perkėlimas iš Upytės pilies teismo knygų arba iš kitų pavietų pilies bei teismo knygų) sudaro didesnę knygų dokumentų dalį.

6. Iki 1588 m. Upytėje užregistruoti 8 žemės teismo pareigūnai ir keliolika (16) pavieto vaznių. Kelis kartus Upytės žemės teismo žemesnieji pareigūnai buvo paaukštinti pareigose ar net gaudavo postą už žemės teismo (pakamaris, maršalas) ribų ar pareigas kitame paviete. Pažymėtini du atvejai, kai Upytės žemės teismo pareigūnai buvo pakelti į aukštesnes pareigas Vilniaus žemės teisme (J. Mlečka ir J. Vizgirda).